

Diepzinnige zoektocht naar de oorsprong van melancholie

boekrecensie Filosofie

Herman Westerink: **Verlangen & vertwijfeling**. Melancholie & predestinatie in de vroege moderniteit. Uitgeverij Sijbbolet, 180 blz. €22,50
★★★★★

De auteur

Godsdienstfilosoof Herman Westerink is verbonden aan het Titus Brandsma Instituut en het Center for Contemporary European Philosophy van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Zijn thematiek

De vroege moderniteit, dat wil globaal zeggen de periode vanaf de vijftiende tot en met de zeventiende eeuw, kende enorme levensbeschouwelijke veranderingen. Heel kort samengevat komt het erop neer dat de wereld zijn betovering verloor; het beeld van de wereld als rechtstreekse afspiegeling van de goddelijke orde voldeed niet meer. Reformatie en fundamentele godsdienstkritiek ontstonden. Veel gelovigen ervoeren de afwezigheid van God, een sterk gevoel van verlies. Hierdoor kwam 'melancholie' sterk in de belangstelling te staan, als geestesziekte en als geloofservaring – en valt het onderscheid tussen die twee verschijningsvormen eigenlijk wel te maken?

Mooiste zin

“Hij is wanhopig, niet zozeer uit onzekerheid, maar uit zekere kennis en rotsvaste overtuiging.” Deze wonderlijke zin heeft betrekking op de ‘verschrikkelijke historie van Franciscus Spira’, de advocaat die tegen zichzelf pleitte. Eigenlijk is alles aan deze casus interessant, en Westerink gebruikt hem dan ook als een soort rode draad in zijn boek.

Belangrijkste casus

Franciscus Spira was een Italiaanse protestant, die zichzelf in 1548 vanwege de toenemende gewelddadige kracht van de inquisitie genoodzaakt zag om zich publiekelijk te verontschuldigen voor zijn dwalingen en terug te keren tot de rooms-katholieke kerk – de enige manier om zijn gezin, status en bezittingen te redden. Maar halverwege dit proces (hij moest zich tot tweemaal toe publiekelijk verantwoorden), breekt hij het af. Hij heeft een stem gehoord die hem ervan beschuldigt dat hij Christus verraden heeft. Vanaf dat moment is Spira ervan overtuigd dat hij Gods toorn heeft gewekt, en dat hij een verwoorpene is. Hij is nergens meer toe in staat, raakt alsnog alles kwijt en sterft een half jaar later aan de gevolgen van uitputting.

De geschiedenis van Spira bereikte heel intellectueel Europa. Alle grote theologen van zijn tijd becommen-

tarieerden hem; was hij nu wel of niet een geval van melancholie, wel of niet zondig, wel of niet verworpen – zoals Calvijn dacht? Voor een melancholicus vertoonde hij niet de kenmerkende fysieke ziekteverschijnselen en was hij ook niet gek genoeg. Hij bleef tot het einde toe uiterst redelijk. Zondig kon hij volgens anderen ook niet zijn, want hij twijfelde niet aan het idee dat God mensen verlost, maar volhardde slechts in de overtuiging dat die verlossing niet op hem van toepassing was. En wat te denken van een exorcist die na verwoede pogingen gefrustreerd opgeeft, omdat er in Spira's lijf geen demon te vinden is? Als hedendaagse lezer voel je met Spira mee. Zo'n demon zou een veel te makkelijke oplossing zijn; het probleem zit diep van binnen.

Reden om dit boek niet te lezen

Westerink maakt een interessante en diepgravende zoektocht, maar voor lezers die vooral in filosofie geïnteresseerd zijn, zal hij wel taai zijn. Het valt de auteur natuurlijk niet te verwijten dat de theologie zo'n grote rol speelt – theologie en filosofie zijn op dit terrein nu eenmaal onmogelijk van elkaar te scheiden. Maar paginalange verhandelingen over het zondebegrip van Luther, Calvijn en andere reformatoren, daar moet je wel op voorbereid zijn.

Reden om dit boek wel te lezen

Het bijzondere van dit boek is dat het ondanks de soms tamelijk obscure redeneringen over de predestinatieleer, de toorn van God en de vele uitwijdingen over verschillende vormen van godverlatenheid toch een heel directe verbinding heeft met onze eigen tijd. De leegte die hedendaagse gelovige en ongelovige zoekers kunnen ervaren, kent ontegenzeggelijk zijn oorsprong in de vroege moderniteit. Daarmee toont Westerink behalve de enorme verschillen ook onze verbondenheid met wat hij noemt 'de gouden eeuw van de melancholie', die ergens rond de zestiende eeuw begonnen is, en die misschien wel nooit helemaal ten einde is gekomen.

MARC VAN DIJK

Trouw tipt filosofie

1. Discipline

Marli Huijter

2. Wat kunst is

Arthur C. Danto

3. Verlangen & vertwijfeling

Herman Westerink

4. Analytische filosofie

Chris Buskes en Herman Simissen

5. Het voordeel van de twijfel

Tim de Mey